

VEBEROV DOPRINOS ANALIZI SADRŽAJA

Ključne riječi:

Veber, analiza sadržaja, Protestantska etika i duh kapitalizma, obraćanje na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva

Autor:

Dr Željka Manić docent je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Srbija

Korespondencija:

zmanic@f.bg.ac.rs

Oblast:

Metodologija socioloških istraživanja

Rezime

Predmet ovog rada jeste Maks Veberov (Max Weber) doprinos analizi sadržaja kao sociološkom istraživačkom postupku. Analiza sadržaja legitimnost sociološkog metoda istraživanja stekla je sredinom XX veka, a u njenom istorijatu značajno mesto zauzima Veber. Koristio je osnovnu ideju analize sadržaja u „Protestantskoj etici i duhu kapitalizma” (1904–1905). Veber je donosio zaključke o institucionalizovanom obliku društvene komunikacije u prošlosti proučavanjem njenog zabeleženog sadržaja. Analizirao je sadržaj protestantskih katihizisa da bi ustanovio da li su u radu sa vernicima pastori podsticali etičke stavove pogodne za razvoj kapitalističkog duha. Kasnije je Veber na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva (1910) predložio preduzimanje obuhvatne analize sadržaja štampe, koje nije naišlo na podršku sociologa. Njegov predlog predstavlja prvi metodološki osmišljen pokušaj da analiza sadržaja dobije mesto među sociološkim istraživačkim postupcima. Cilj ovog rada jeste da prikaže Veberov doprinos analizi sadržaja. Njegov doprinos razmatran je kroz analizu primene osnovne ideje ovog postupka u „Protestantskoj etici i duhu kapitalizma” i zagovaranja njene upotrebe u obraćanju na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva.

DOI:

10.5937/politeia0-29393

Datum prijema članka:

15.10.2020.

Datum konačnog prihvatanja članka za objavljivanje:

02.12.2020.

UVOD

Analiza sadržaja jedan je od istraživačkih postupaka koji se koriste u sociologiji, kao i u politikologiji, istoriji, komunikologiji i drugim disciplinama. Prva empirijska proučavanja sadržaja društvene komunikacije realizovana su krajem XVII veka, ali tek početkom XX veka analiza sadržaja dobija širu primenu u vidu kvantitativne analize novina (Gredelj, 1986). Krajem tridesetih godina XX veka javlja se u tehnički razvijenom obliku, a legitimnost sociološkog metoda stekla je sredinom XX veka. U istorijatu ovog postupka značajno mesto zauzima Maks Veber, a predmet rada jeste njegov doprinos analizi sadržaja kao sociološkom metodu. „Veber je proslavljen kao jedan od velikih sociologa, ali je njegovo zalaganje za upotrebu analize sadržaja kao metoda za razumevanje masovnih medija relativno nepoznato” (Krippendorff, 2004: 4).

Veber je učestvovao u nekoliko empirijskih društvenih istraživanja, proučavanju poljoprivrednih radnika u Nemačkoj 1891. i 1893. godine, kao i industrijskih radnika 1907. i 1908. godine (Lazarsfeld & Oberschall, 1965). O njegovom angažovanju u vezi sa empirijskim poduhvatima govore još dva događaja. Prvi se tiče kritike istraživanja stavova radnika 1909. godine, čiji je autor Adolf Levenštajn (Adolf Levenstein), a drugi se odnosi na „projekat o sociologiji štampe” (Lazarsfeld & Oberschall, 1965: 192), koji je predstavio Nemačkom sociološkom društvu 1910. godine. Razmatranje Veberovog učešća u empirijskim istraživanjima nije dovoljno zastupljeno u savremenoj sociologiji, a verovatno nije bilo ni vek ranije. Talkot Parsons (Talcott Parsons) neposredno nakon Veberove smrti studirao je u Hajdelbergu, značajno izložen uticaju njegovih istorijskih i teorijskih dela, ali mu nije ukazano na napi-

se koji svedoče o angažovanju u empirijskim proučavanjima.

Veber je od postupaka za prikupljanje podataka primenjivao anketna istraživanja i razgovor, prilikom proučavanja radnika, a manje je poznata njegova namera da koristi i analizu sadržaja. Za razmatranje Veberovog doprinosa analizi sadržaja značajna su dva napisa. Prvi je Protestantska etika i duh kapitalizma (Veber, 2011), njegovo kapitalno delo, u kom je primenio osnovnu ideju analize sadržaja. Drugi je Veberovo obraćanje na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva 1910. godine, u kom je zagovarao primenu analize sadržaja štampe (Weber, 2009). Klaus Krippendorf (Klaus Krippendorff), najuticajniji autor o analizi sadržaja danas, razmatrajući istorijat postupka, ukazuje da je Veberovo zagovaranje primene analize sadržaja štampe imalo samo neposredan uticaj na literaturu o ovom istraživačkom postupku (Krippendorff, 2004). Nije suvišno spomenuti da je sadržaj Veberovog obraćanja na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva postao dostupniji zahvaljujući Krippendorfovom prevodu sa nemačkog na engleski jezik i objavljivanju u zborniku, koji je uredio zajedno sa Meri Andželom Bok (Mary Angela Bock) (Krippendorff & Bock, 2009). Cilj ovog rada jeste da prikaže Veberov doprinos analizi sadržaja kroz predstavljanje primene osnovne ideje postupka u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma, kao i njegovog zagovaranja upotrebe ovog metoda u proučavanju štampe.

PRIMENA OSNOVNE IDEJE ANALIZE SADRŽAJA U PROTESTANTSKOJ ETICI I DUHU KAPITALIZMA

Veberovi eseji o protestantskoj etici i duhu kapitalizma objavljeni su 1904. i 1905. godine. Prvi esej je „pokrenuo oluju kontroverze, ali

je uspostavio Veberovu svetsku reputaciju kao društvenog naučnika” (Mommsen, 2000a: 104). Širenju uticaja autora i dela doprineo je Parsonsov prevod Protestantske etike i duha kapitalizma na engleski jezik 1930. godine. Preko ovog dela Veber je najpoznatiji anglofonim čitaocima (Mommsen, 2000b). Predmet razmatranja u ovom radu nije tačnost Veberove pretpostavke o povezanosti asketskog protestantizma i kapitalističkog duha, već kako je u njenom potvrđivanju primenio bazičnu ideju analize sadržaja.

Iako je „osnovni predmet svih Veberovih socioloških proučavanja ... moderno kapitalističko društvo kao jedinstven i celovit društveno-ekonomski sistem” (Đurić, 1987: 116), razmatranje njegovog viđenja kapitalizma prevazilazi potrebe ovog rada. Dovoljno je navesti da kapitalistički duh smatra konstitutivnom osnovom uspostavljanja kapitalističkog načina proizvodnje u Zapadnoj Evropi. Pod kapitalističkim duhom podrazumeva specifičnu privrednu etiku i pogled na svet, za koji je osoben pozitivan odnos prema privrednoj delatnosti. „Nasuprot tradicionalističkom shvatanju, po kome je privredna delatnost nešto sramno, prljavo i nedostojno ili, u najboljem slučaju, nešto što se mora prihvatiti kao nužno zlo, kao sredstvo za zadovoljenje životnih potreba, kapitalistički duh donosi novo vrednosno određenje – da sticanje materijalnih dobara zaslužuje poštovanje kao cilj po sebi“ (Đurić, 1987: 123).

Razvijanju kapitalističkog duha je, prema Veberu, doprinela etika asketskog protestantizma, čiji su istorijski nosioci kalvinizam, metodizam, pijetizam i sekte proistekle iz anabaptističkog pokreta (Veber, 2011). Protestantska etika donela je specifično shvatanje životne prakse, po kom je nastojanje da se steknu materijalna dobra i uvećava bogatstvo osnovna dužnost čoveka. „Ona je u psihološkom pogledu sticanje dobara oslobodila

smetnji tradicionalističke etike, razbila okove stremljenja ka dobitku tako što ga je ne samo legalizovala nego ga je i ... smatrala direktno traženim od Boga” (Veber, 2011: 113). Rad je postao sredstvo spasenja. „Svi su dužni da rade, i to uporno i predano, uzdržavajući se od svakog luksuza i uživanja u stečenom bogatstvu, i svi su dužni da veruju da im je podaren večni život” (Đurić, 1987: 130). Da bi potvrdio pretpostavku o uslovljenosti kapitalizma asketskim protestantizmom, Veber je morao ustanoviti vezu između kapitalističkog duha i protestantske etike, tačnije onih njenih delova koji se odnose na svetovan život, prvenstveno privredni. U ideji poziva pronalazi uporište za svoju pretpostavku o povezanosti. Smatra da su zastupnici kapitalističkog duha i protestantske etike podjednako pobornici shvatanja da rad, uz odricanje uživanja u njegovim plodovima, predstavlja čovekovu najsvetiju dužnost. Doduše, Veber ukazuje da ideja poziva u protestantskoj etici ima prevažno religijsko značenje, odnosno da je deo shvatanja o povezanosti čovekovog spasenja sa ispunjavanjem dužnosti prema Bogu, ali da se ono gubi sa jačanjem kapitalističkog duha, poprimajući svetovni karakter i stvarajući osobeni građanski etos poziva. „Sa svešću da stoji u punoj milosti božjoj i da ga on očigledno blagosilja, građanski preduzetnik je, ako se držao u granicama formalne korektnosti, ako je njegov moralni život bio besprekoran i ako način na koji je on upotrebljavao svoje bogatstvo nije bio sablažnjiv – mogao da ide za svojim zaradnim interesima i to je trebalo i da čini” (Veber, 2011: 117).

Prilikom proučavanja veze između osobina evropskog kapitalizma i protestantske etike, Veber je primenio i osnovnu ideju analize sadržaja. Najpre je proučavajući protestantske dogme, kao i iz njih proizašla načela svetovne etike, pokazao vezu sa osobenostima zapadnoevropskog kapitalizma. Zatim je

morao pokazati da su iz protestantizma proizašla etička shvatanja prisutna u najširim slojevima, odnosno promovisana preko organizovane verske delatnosti. Vebera je zanimalo da li su radeći sa vernicima pastori gradili stavove, koji su pogodni za razvoj kapitalističkog duha. „Zbog toga je Veber ispitivao sadržaj mnogih u svoje vreme vrlo rasprostranjenih priručnika za crkvenu delatnost protestantskih pastora s osnovnim ciljem da na taj način proveru da li su ovi u svom neposrednom radu sa vernicima razvijali upravo one etičke stavove za koje je on smatrao da su pogodovali razvoju kapitalističkog duha i kapitalizma kao sistema” (Milić, 1996: 579). Dakle, iskustvenu građu za proučavanje morala važećeg među vernicima pronašao je u protestantskim katihizisima, na čiji je sadržaj primenio tehnički manje razvijen oblik analize sadržaja. „Da bi se razumele veze osnovnih predstava asketskog protestantizma sa maksimuma ekonomskog svakodnevnog života potrebno je, pre svega, u razmatranje uzeti teološke spise na osnovu kojih se može videti da su se razvili iz dušebrižničke prakse” (Veber, 2011: 102). Bitno je ukazati na Veberovo opredeljenje da ne usmeri pažnju na ezoteričnu teološku literaturu, već da analizira sadržaj pastoralne literature. „Weber u slučaju protestantizma nije proučavao sadržaje idejno najizgrađenijih bogoslovskih dela (pri istraživanju privredne etike hinduizma postupiće drugačije), nego ona popularna, koja su manje od složenih teoloških rasprava skrivala teorijski značajne indikatore” (Ilić, 2016: 246).

Osnovnu iskustvenu građu, čiji je sadržaj Veber analizirao u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma, predstavljala su dela puritanskog teologa Ričarda Bakstera (Richard Baxter). Veber je Baksterova dela odabrao za osnovni empirijski materijal imajući u vidu nekoliko kriterijuma. Primarni razlog je bio Bakstеров

engleski puritanizam, jer je Veber smatrao da „engleski puritanizam razvijen iz kalvinizma pruža najkonsekventniju osnovu ideje poziva” (Veber, 2011: 103). Engleski puritanizam bio je neophodan, ali ne i dovoljan uslov da se Bakster izdvoji među drugim predstavnicima puritanske etike. Značajna je bila i njegova posvećenost praktičnom unapređenju morala vernika, jer je bio „jedan od najuspešnijih dušebrižnika koje istorija poznaje” (Veber, 2011: 103). Rasprostranjenost Bakstеровih dela među vernicima takođe je uzeta u obzir, a merena je učestalošću objavljivanja, prevođenja, kao i primene. Veber je pored kvantitativnih pokazatelja uzeo u obzir i kvalitativne, odnosno nije bilo bitno samo koliko su se često Baksterova dela koristila među vernicima, već i kakva je bila njihova sadržina, odnosno kako su je percipirali čitaoci. „Bakster se, među tolikim drugim literarnim predstavnicima puritanske etike, ističe svojim eminentno praktičnim i ironičnim stavom, a istovremeno i opštim priznanjem na koje nailaze njegovi, kako stalno iznova izdavani, tako i prevedeni radovi” (Veber, 2011: 103). Dva su Baksterova dela predstavljala iskustveni materijal analize, *Saints' Everlasting Rest* i *Christian Directory*. „Njegov *Christian Directory*” je najobimniji kompendijum puritanske teologije morala i pritom svuda orijentisan na praktična iskustva njegove dušebrižničke službe” (Veber, 2011: 103).

Baksterova dela nisu bila jedini empirijski izvor, čiji je sadržaj Veber analizirao u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma. Odabrao je i dela koja je smatrao reprezentativnim za kvekerizam, *Apology* Roberta Barklija (Robert Barclay), kao i za nemački pijetizam, *Theologische Bedenken* Filipa Jakoba Špenera (Philipp Jakob Spener). Iskustvenu osnovu analize predstavljala su i dela drugih zagovornika askeze: *Praxis pietatis* Luisa Bejlja (Lewis Bailey), *Theologia practica* Johanesa

Hornbika (Johannes Hoornbeek), *The Worth of the Soul* i *Works of the Puritan Divines* Metjua Henrija (Matthew Henry), Džona Haua (John Howe) itd. Kako Veber ukazuje, navedeni različiti empirijski izvori u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma prisutni su „kako bismo uštedeli na prostoru, po mogućstvu u vidu beleški” (Veber, 2011: 103).

Imajući u vidu da Baksterova dela predstavljaju osnovni iskustveni materijal razmatranja odnosa kapitalističkog duha i askeze, ilustrovaćemo njihovu upotrebu kroz nekoliko primera iz Protestantske etike i duha kapitalizma, koji pokazuju kako je analiza sadržaja katihizisa omogućila Veberu empirijsko potvrđivanje pretpostavke o njihovoj povezanosti. Analizirajući sadržaj dela ovog puritanskog teologa uočio je pozitivan odnos prema radu, kao značajnom elementu protestantske etike. „Kroz Baksterovo glavno delo, provlači se, stalno ponavljano, ponekad skoro strastveno propovedanje teškog, neprekidnog, telesnog i društvenog rada” (Veber, 2011: 105). Ne samo da Veber ukazuje na propovedanje rada, učestalo prisutno kod Bakstera, već ga i ilustruje navođenjem citata iz *Christian Directory*: „Zbog radinosti Bog nas čuva i čuva naše delatnosti: rad je moralni kao i prirodni cilj moći... Radinošću se najviše služi Bogu i najviše mu se odaje poštovanje...” (Veber, 2011: 196). Rad je bezuslovan propis. Izbegavanje etičke radne dužnosti nije prihvatljivo ni za one koji poseduju bogatstvo, na šta Bakster jasno ukazuje: „Pitanje: Ali zar nas bogatstvo neće opravdati? – Odgovor: To vas može opravdati za neku prljavu vrstu posla time što ćete biti korisniji drugome, ali ne možete biti oslobođeni rada više .... nego najsiromašniji čovek” (Veber, 2011: 200). Gubljenje vremena je, prema etici asketskog protestantizma, najteži od svih grehova, uključujući ispravne priče. „Bakster opširno i iscrpno govori o grehu nepotrebnog govorenja” (Veber, 2011:

196). Svaki protraćeni sat oduzet je od rada u službi Boga te Bakster upozorava: „Visoko cenite vreme, svakog dana budite sve pažljiviji da ne izgubite svoje vreme, više nego što pazite da ne izgubite svoje zlato i srebro. I ako su prazne razonode, doterivanja, pirovanja, uzaludno razgovaranje, beskorisno društvo ili spavanje neka od iskušenja koja vam otmaju vaše vreme, povećajte svoju pažnju u odnosu na to” (Veber, 2011: 197). Evidentno je da je dokolica za osudu, kao manje ugodna Bogu nego rad. „Osim toga, za nju je tu nedelja, a, po Baksteru, oni koji su u svom pozivu uvek dokoni ni za Boga nemaju vremena kada dođe trenutak za to” (Veber, 2011: 104). Asketski način života, proklamovan protestantskom etikom, podrazumeva odricanje od uživanja. S tim u vezi, Bakster jasno ukazuje: “Da biste bili bogati treba da radite za Boga, a ne za čulno uživanje i greh” (Veber, 2011: 108). Dakle, Veber je iscrpno analizirao Baksterova dela, pozivajući se na njihovu sadržinu i citirajući je, kao i dela drugih autora, radi empirijske potvrde pretpostavke o odnosu askeze i kapitalističkog duha.

Protestantska etika i duh kapitalizma delo je koje nesumnjivo svrstava Vebera u rodonačelnike primene analize sadržaja u sociologiji. Nije usamljen na ovoj poziciji jer „najgrandiozniji pokušaj primene analize sadržaja u sociološkom proučavanju gotovo svih aspekata društvene kulture raznih društava i perioda predstavlja Sorokinovo delo *Društvena i kulturna dinamika*” (Milić, 1996: 579). Za razliku od Sorokina (Pitirim Sorokin), koji je primenom svoje cikličke teorije društvenog razvoja nastojao da prouči istoriju celokupne zapadne kulture, Veber je bio zainteresovan za utvrđivanje toga kako se idejno stanovište inkorporira u društveni život, utičući na istorijski tok.

Veberova primena osnovne ideje analize sadržaja u Protestantskoj etici i duhu kapi-

talizma značajna je za razvoj ovog metodološkog postupka. Predstavlja „pokušaj da se o sadržaju jednog institucionalizovanog oblika masovnog opštenja u prošlosti (etički uticaj crkve) zaključuje ne na osnovu neposrednih podataka, koji nisu očuvani, nego posredno, analizom sadržaja obaveznih uputstava za svakodnevnu delatnost lica koja su bila organizatori ili sprovodnici toga oblika opštenja” (Milić, 1996: 579). Veberovo istraživanje veze između protestantske etike i duha kapitalizma pokazalo je bar nekoliko prednosti primene analize sadržaja, kojima će se kasnije baviti metodolozi. Analiza sadržaja omogućava proučavanje pojava o kojima istraživač ne može neposredno da prikuplja podatke, odnosno prošlih događaja, ukoliko postoje i dostupni su relevantni izvori građe o predmetu interesovanja. Omogućava i proučavanje sekundarnih podataka, što i jeste najčešća vrsta građe na koju se analiza sadržaja primenjuje. Veberov način primene analize sadržaja nije tehnički razvijen. Ne sadrži precizno određene jedinice analize i klasifikacijski sistem, koji su danas podrazumevajući prilikom primene ovog postupka. Iako je način analize nedovoljno sistematičan, neosporno je da Veberovo istraživanje predstavlja karakterističan primer primene osnovne ideje analize sadržaja, sa značajnim mestom u istorijatu postupka. Pogodnosti analize sadržaja nije svodio samo na istorijska istraživanja masovnog opštenja, a njegovo viđenje mogućnosti postupka pokazaće razmatranje zagovaranja analize sadržaja štampe na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva.

VEBEROVO ZAGOVARANJE PRIMENE ANALIZE SADRŽAJA KAO SOCIOLOŠKOG METODA

Veber je u periodu od 1906. do 1910. godine bio aktivan u učvršćivanju sociologije kao naučne discipline u Nemačkoj (Jovanović Ajzenhamer, 2019). Jedan je od inicijatora Nemačkog sociološkog društva (Deutsche Gesellschaft für Soziologie), osnovanog početkom 1909. godine. Pored Vebera, inicijatori osnivanja društva bili su i drugi ugledni nemački sociolozi, poput Georga Zimela (Georg Simmel) i Ferdinanda Teniesa (Ferdinand Tönnies) (Đurić, 1987).

Na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva, održanom 1910. godine u Frankfurtu na Majni, Veber je predložio preduzimanje obuhvatne analize sadržaja štampe (Weber, 2009). U svom obraćanju najpre ukazuje na to da je sociologija štampe prva tema koju je Nemačko sociološko društvo smatralo značajnom za naučno istraživanje. U to vreme se, prvenstveno u Sjedinjenim Američkim Državama, razvijala kvantitativna analiza novina. „Početak XX veka donosi veliko povećanje obima štampanog materijala, zanimanje za istraživanje masovnih tržišta i interes za javno mnjenje” (Fajgelj, 2010: 405), što su teme na koje se i Veber osvrnuo zagovarajući primenu analize sadržaja kao sociološkog metoda. Više od dve decenije kasnije, Džulijan L. Wudword (Julian L. Woodward) pružiće prva preciznija razmatranja metodoloških osobnosti analize sadržaja, upravo baveći se mogućnostima (kvantitativne) analize sadržaja novina, kao sredstva za ispitivanje javnog mnjenja (Woodward, 1934).

O obuhvatu planirane analize sadržaja štampe, koju je Nemačko sociološko društvo trebalo da realizuje, svedoči Veberovo navođenje potrebe za značajnim materijalnim sredstvima, da bi se mogle sprovesti pripre-

me za istraživanje. Na obimnost zamišljene analize sadržaja pisanja novina ukazuje i Veberovo pozivanje da se obezbedi saradnja sa stručnjacima različitih profila. Realizacija poduhvata zahtevala je saradnju sa onima koji se štampom bave na teorijskom nivou, među kojima je istakao Emila Lobla (Emil Löbl), odnosno njegovu knjigu *Kultur und Presse*¹, kao i sa onima koji se štampom bave na praktičnom nivou. Izrazio je i nadu da bi za učešće u sprovođenju istraživanja mogli zainteresovati udruženja novinskih izdavača i urednika.

Veber podseća da nema potrebe govoriti o tome koliko je štampa značajna. Ukazuje na važnost publiciteta koje novine proizvode u savremenom životu, osvrćući se i na njegovu važnost u prošlosti, navodeći delo Jakoba Burkharta *Griechische Kulturgeschichte*², u kom su opisane „strahote publiciteta u heleenističkom životu” (Weber, 2009: 9). S tim u vezi, Veber ističe da bi bilo zanimljivo istražiti osobenosti publiciteta u savremenom životu, kao i razmotriti kakve će biti u budućnosti. Smatra značajnim ustanovljavanje toga o čemu izveštavaju novine, a o čemu ne.

Obraćajući se na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva, Veber je naglasio i promenu položaja štampe tokom vremena. Značaj koji je štampa stekla ilustrovao je primerom iz prošlosti. „Pre sto pedeset godina britanski parlament je primorao novinare da se izvinjavaju na koljenima zbog kršenja privilegije izveštavanjem o njihovim sednicama” (Weber, 2009: 9-10). U vreme kada je predlagao opsežnu analizu sadržaja štampe, situacija bi bila obrnuta kada bi štampa zapretila da neće izveštavati o aktivnostima predstavnika parlamenta. Ukazao je na to da se očigled-

no nije promenio samo položaj štampe, već i ideja parlamentarizma.

Predmet Veberovog razmatranja o štampi bile su i prostorne razlike u načinu izveštavanja. Navodi primer različitog izveštavanja američke i nemačke štampe o ženidbi engleskog lorda ženom američkog porekla. Američka štampa bi u vezi sa tim događajem objavila detalje o fizičkom izgledu mlade, njenim psihološkim karakteristikama, kao i o mirazu koji ima. Ugledni nemački list bi na takav publicitet gledao sa prezirom, imajući u vidu vrednosti koje prevladavaju u nemačkom društvu. Vebera je zanimalo odakle potiču takve razlike u načinu izveštavanja novina, kakav pogled na svet predstavlja njihovu osnovu.

U svom izlaganju Veber je ukazao na to i da je jedan od ciljeva istraživanja proučavanje nejednake distribucije moći, koju kreira štampa svojim izveštavanjem. Sudbina pozorišnih komada i književnih dela značajno je pod uticajem kritika u štampi, koje ih mogu učiniti visoko vrednovanim ili uništiti. „Odnosi između novine i političkih stranaka, ovde i drugde, i njeni odnosi sa poslovnim svetom i brojnim grupama i interesima koji utiču i na koje utiče javnost ogromno su područje za sociološko istraživanje, ali trenutno u začetku” (Weber, 2009: 10).

Vebera je interesovao i uticaj poslovanja novinskih izdavačkih kuća. „Moramo se zapitati: Kako (ekonomski) razvoj novinskog izdavaštva utiče na sociološki položaj štampe uopšte i naročito na njenu ulogu u procesu formiranja javnog mnjenja?” (Weber, 2009: 10). Ukazuje na to da štampu ne možemo posmatrati samo kao kapitalističko preduzeće, imajući u vidu njen jedinstven položaj na tržištu. Novine imaju dva bitno različita tipa „kupaca”. S jedne strane nalaze se kupci novina, koji mogu biti pretplatnici ili kupci pojedinačnih primeraka, a vrsta kupaca zna-

1 Löbl, E. (1903). *Kultur und Presse*. Leipzig: Duncker und Humbolt.

2 Burckhardt, J. (1898). *Griechische Kulturgeschichte*. Berlin: W. Spemann.

čajno utiče na osobnosti novina u razvijenim društvima. S druge strane nalaze se oglašivači. „Između ove dve grupe postoji najneobičniji međudnos” (Weber, 2009: 10). Da bi novine privukle oglašivače, bitno je da imaju mnogo pretplatnika, a donekle je odnos i obrnut. Ipak, oglašivači imaju značajniju ulogu u budžetu novina od pretplatnika. Samim tim se, prema Veberu, može reći da novine ne mogu imati previše oglašivača, ali mogu imati previše pretplatnika, kada prihodi od oglašavanja nisu dovoljni da pokriju troškove tiraža.

U obraćanju na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva Veber se zapitao i da li sve veća potreba za kapitalom podrazumeva i sve veći monopol postojećih novinskih izdavačkih kuća, ukazujući da to još uvek nije utvrđeno, odnosno da postoji neslaganje stručnjaka. „To dovodi do pitanja: Bez obzira na rastuće potrebe za kapitalom, kako se razlikuje snaga monopolističkog položaja već postojećih novina, u zavisnosti od toga da li se štampa oslanja na redovnu pretplatu ili na pojedinačnu prodaju?” (Weber, 2009: 10). Ukoliko je reč o pojedinačnoj prodaji, čitaoci imaju šire mogućnosti izbora između različitih novina, što olakšava pojavu novih. Proučavanje ove problematike Veber smatra važnim da bi se došlo do odgovora na pitanja da li povećanje investicija podrazumeva i rast moći oblikovanja javnog mnjenja ili povećanje osetljivosti na kolebanja javnog mnjenja.

U vezi sa poslovanjem novinskih izdavačkih preduzeća, Veber naposljetku razmatra i uticaj na način izveštavanja. „Ne zauzima stranu već pitamo: Kako se događa da se (neutralnost) favorizuje, na primer u Nemačkoj ili Engleskoj, dok su uslovi u Francuskoj drugačiji?” (Weber, 2009: 10). Pretpostavlja nekoliko mogućih odgovora: političke predispozicije stanovništva, komercijalne interese (da li dominira pojedinačna prodaja ili ne),

način rešavanja sukoba interesa (između interesa novina da ne zavise previše od saradnje sa pojedinačnim novinarom i interesa pojedinačnog novinara da postane poznat).

Vebera je zanimalo i kako novine dolaze do materijala koji objavljuju. „Ko piše za novine? Zašto? Šta ne? I zašto ne?” (Weber, 2009: 11). Pita se kako su se u različitim zemljama izmenili uslovi profesionalnog bavljenja novinarstvom, ukazujući na to da je honorarno bavljenje novinarskim poslom češće u Francuskoj i Engleskoj nego što je u Nemačkoj. Bavi se i oslanjanjem na vesti novinskih agencija, smatrajući da to ne samo da opterećuje budžete novina, već i otvara pitanje šta je zapravo izvor informacija. Vebera zanima i da li je to što u Nemačkoj dolazi do konstantnog porasta značaja čisto činjeničnih izveštaja nešto što je specifično samo za njihovu kulturu, ili je reč o opštem fenomenu. Njegov je utisak da u francuskoj štampi pre svega postoji potreba za objavljivanjem izjave koja sadrži nečije mišljenje i pita se zašto je to tako.

Pitanja koja Veber otvara u svom izlaganju ticala su se i efekata sadržaja štampe na čitaoce. Ukazuje na to da postoji znatna količina literature o efektima novinskog izveštavanja, ali neujednačenog kvaliteta, odnosno delimično vredna, a sadrži i veoma oprečna saznanja.

Veber je predložio kako treba izvesti analizu sadržaja štampe, pružajući odgovor na pitanje šta je građa za sprovođenje takvog istraživanja. „Ovaj materijal se sastoji od samih novina, i, da budemo konkretni, mi ćemo sada početi da merimo, makazama i kompasima, kako se sadržaj novina kvantitativno promenio tokom poslednje generacije, posebno u odeljku za oglašavanje, u feljtonu, između feljtona i vodećih uvodnika, između uvodnika i vesti, između onog što se zapravo prenosi kao vest i onoga što više nije dostupno” (Weber, 2009: 11). Dakle, Veber

kvantitativnu analizu sadržaja smatra početnim korakom istraživanja, nakon kog sledi kvalitativna analiza štampe. „Moraćemo da proučimo stilizaciju novina, kako se o istim problemima raspravlja u novinama i izvan njih, očigledno potiskivanje emocionalnog u novinama, što uvek pruža osnovu njihove sposobnosti da postoje i da se bave stvarima” (Weber, 2009: 11). Tek nakon sprovođenja navedenih analiza može se očekivati približavanje odgovorima na pitanja koje je postavio.

Evidentno je da je Veber u svom obraćanju na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva, predlažući sprovođenje obuhvatne analize sadržaja štampe, ukazao na kompleksnost njenog izučavanja. „Na svoj uobičajen način, locirao je problem u njegovoj istorijskoj i komparativnoj perspektivi; govorio je o unutrašnjoj organizaciji i distribuciji moći u novinama; a spustio se i na postavljanje nekih konkretnih pitanja i predlaganje konkretnih metoda istraživanja koje su ličile na savremenu analizu sadržaja” (Lazarsfeld & Oberschall, 1965: 192).

Veber se, izlažući svoj predlog analize sadržaja štampe, dotakao i elementa društvene komunikacije. Utvrđivanje o čemu se u novinama piše podrazumeva proučavanje sadržaja objavljenih tekstova. „U procesu komunikacije kao simboličke artikulacije specifično ljudskog oblika društvenosti, u kojem pojedinac ili grupa saopštava sebe drugom pojedincu ili skupini, središnje mesto zauzima sadržaj poruka” (Gredelj, 1986: 15). Analiza sadržaja prvenstveno se odnosi na sadržaj poruka, što Veber uviđa, a eksplicitnije izražava prilikom predstavljanja načina analize novina. Njegova pažnja bila je usmerena i na primaoca poruka, odnosno čitaoca štampe. Doduše, njima se bavi iz ekonomske perspektive, razmatrajući uticaj oblika kupovine novina na poslovanje novinskih izdavačkih kuća. I odašiljači poruka bili su

predmet Veberovog interesovanja, krenuši od pojedinaca, odnosno novinara, do ustanova, tačnije novinskih izdavačkih kuća. Proizvođači poruka neizostavan su deo analize sadržaja, jer se na osnovu sadržaja poruka izvode zaključci o raznim osobinama autora, namerama koje žele da ostvare porukom, odnosno ciljevima odašiljanja. Naposljetku se Veber osvrnuo i na efekte koje poruke imaju na čitaoce. Tri decenije nakon Veberovog obraćanja na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva, Harold D. Lasvel (Harold D. Lasswell) formulisao je sada već klasičan model komunikacije „Ko, šta je rekao, kojim kanalom, kome, sa kakvim efektom?” (Sapienza et al., 2015). Dakle, razložio je komunikaciju na tri osnovna (pošiljalac, poruka, primalac) i dva prateća elementa (sredstva i efekti). Veber je u svom zagovaranju upotrebe analize sadržaja kao sociološkog istraživačkog postupka spomenuo većinu njih.

Predstavljajući način izvođenja analize sadržaja štampe, Veber se dotakao pitanja oko kog će se gotovo pola veka kasnije pojaviti nesaglasnosti i opstati kao najznačajnija neslaganja u vezi sa definisanjem postupka u narednom periodu. Odnosi se na oblik metoda analize sadržaja. Tradicionalno se analiza sadržaja smatra kvantitativnim istraživačkim postupkom, još od prve preciznije definicije metoda, koju je dao Bernard Berelson (Bernard Berelson), sredinom XX veka (Berelson, 1952). Ubrzo su se javila osporavanja njenog nužno kvantitativnog karaktera, odnosno zagovaranje primene analize sadržaja i u kvalitativnom obliku. Kao što pravljenje razlike između kvantitativnog i kvalitativnog istraživačkog pristupa nije zaobišlo analizu sadržaja, nije ni sagledavanje važnosti njihove komplementarne primene, pa se u novijem periodu javlja i mešoviti oblik postupka (o oblicima metode analize sadržaja detaljni-

je videti u Manić, 2017). Izgleda da je Veber znatno ranije uvideo prednosti kombinovanja kvantitativne i kvalitativne analize sadržaja.

Analizu sadržaja štampe trebalo je da sprovede Nemačko sociološko društvo, a Veber da rukovodi projektom. Obezbedio je sredstva za realizaciju istraživanja, ali se na drugom sastanku 1912. godine povukao sa mesta rukovodioca projekta, iz ličnih razloga (Lazarsfeld & Oberschall, 1965). Nije uspeo da pronađe osobu koja bi ga zamenila na toj poziciji. Veberov predlog očigledno nije naišao na podršku sociologa, „no to je ostalo zabeleženo kao prvi pokušaj da se analizi sadržaja obezbedi mesto u ne prebogatom arsenalu socioloških istraživačkih postupaka” (Gredelj, 1986: 16). Sociološka zajednica široko je prigrlila analizu sadržaja četiri decenije nakon Veberovog pokušaja afirmisanja ovog postupka.

ZAKLJUČAK

Od sredine XX veka analiza sadržaja ima status sociološkog istraživačkog metoda, pogodnog za proučavanje raznovrsnih oblika društvene komunikacije. Veber se još početkom XX veka, na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva, zalagao da joj obezbedi taj status, pre toga upotrebljavajući primarnu ideju analize sadržaja u svom kapitalnom delu Protestantska etika i duh kapitalizma. „Naučni horizont Maksa Vebera bio je neobično širok” (Đurić, 1987: 16), a njegov doprinos analizi sadržaja zavređuje više pažnje u istorijatu ovog postupka.

Primena osnovne ideje analize sadržaja u Protestantskoj etici i duhu kapitalizma pozicionira Vebera u rodonačelnike upotrebe ovog metoda u sociologiji. Analizirao je sadržaj protestantskih katihizisa, pokušavajući da ustanovi da li su radeći sa vernicima pastori izgrađivali stavove koji pogoduju stvaranju

kapitalističkog duha. Veberova upotreba analize sadržaja nedovoljno je tehnički razvijena, što je i razumljivo, imajući u vidu da je delo nastalo početkom XX veka, a analiza sadržaja u tehnički razvijenom obliku javlja se tri decenije kasnije. Međutim, „Weber će u vlastitom istraživačkom radu, usredsređivanjem na popularne protestantske katihizise a ne na ezoterična bogoslovska dela, otvoriti jedan pravac istraživanja na kojem će dostojno moći da ga sledi možda samo Sorokin” (Ilić, 2016: 238). Veberova Protestantska etika i duh kapitalizma i Sorokinova Društvena i kulturna dinamika predstavljaju najznačajnije pokušaje primene analize sadržaja u sociološkim istraživanjima, pre nego što je postupak zauzeo svoje mesto među sociološkim metodama.

Veber će ostati upamćen i kao prvi sociolog koji je pokušao da obezbedi analizi sadržaja mesto među sociološkim istraživačkim postupcima, nastojeći da na prvom sastanku Nemačkog sociološkog društva zainteresuje kolege za ovaj metod. Predstavio je predlog sprovođenja obuhvatne analize sadržaja štampe, u istorijskoj i uporednoj perspektivi, baveći se distribucijom moći, poslovanjem novinskih izdavačkih kuća, monopolom, uticajem na javno mnjenje. Definisao je pitanja na koja bi istraživanje trebalo da pruži odgovore i predložio način analize, koji je podrazumevao kvantitativno i kvalitativno proučavanje. Ukazao je i na elemente društvene komunikacije, koje treba obuhvatiti analizom sadržaja novina, odnosno odašiljače poruke, njen sadržaj, primaoce i efekte. Veberov predlog nije imao mnogo uspeha, ali ga to nije odvratilo od proučavanja štampe. „Ispitivanje privredne etike svetskih religija podrazumevalo je makar i nesistematsko istraživanje pisanja štampe, poput Weberovog korišćenja Pekinške gazete” (Ilić, 2016: 238).

REFERENCE

- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Glencoe, Ill: Free Press.
- Fajgelj, S. (2010). *Metode istraživanja ponašanja*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Đurić, M. (1987). *Sociologija Maksa Vebera*. Zagreb: Naprijed.
- Gredelj, S. (1986). *S onu stranu ogledala*. Beograd: Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije.
- Ilić, V. 2016. *Posmatranje i analiza sadržaja*. Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Jovanović Ajzenhamer, N. M. (2019). *Veberovo shvatanje značaja ratničkog ethosa za nastanak i razvoj islama*. Doktorska disertacija odbranjena na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Krippendorff, K. H. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Krippendorff, K. & Bock M. A. (eds.), (2009). *The Content Analysis Reader*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Lazarsfeld, P. F. & Oberschall A. R. (1965). *Max Weber and Empirical Social Research*, *American Sociological Review*, 30 (2): 185-199.
- Manić, Ž. (2017). *Analiza sadržaja u sociologiji*. Beograd: Čigoja štampa i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Milić, V. (1996). *Sociološki metod*. Beograd: ZUNS.
- Mommsen, W. J. (2000a). *Max Weber in America*, *The American Scholar*, 69(3): 103-109.
- Mommsen, W. J. (2000b). *Max Weber's „Grand Sociology”: The Origins and Composition of Wirtschaft und Gesellschaft: Soziologie*. *History and Theory*. 39 (3): 364-383.
- Veber, M. (2011). *Protestantska etika i duh kapitalizma*. Novi Sad: Mediterran publishing.
- Weber, M. (2009). *Towards a Sociology of the Press: An Early Proposal for Content Analysis*, in: Krippendorff, K. & Bock M. A. (eds.), *The Content Analysis Reader*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications.
- Woodward, J. L. (1934). *Quantitative Newspaper Analysis as a Technique of Opinion Research*. *Social Forces*. 12, (4): 526-537.
- Sapienza, Z. S., Iyer, N. & Veenstra. A. S. (2015). *Reading Lasswell's model of communication backward: Three scholarly misconceptions*. *Mass Communication and Society*, 18 (5): 599-622.

WEBER'S CONTRIBUTION TO CONTENT ANALYSIS

Key words:

Weber, content analysis, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, speech at the first meeting of the German Sociological Society

Author:

Dr. Željka Manić is an Assistant Professor at the Faculty of Philosophy of the University of Belgrade, Serbia

Correspondence:

zmanic@f.bg.ac.rs

Field:

Sociological research methodology

Summary

The subject of this paper is Max Weber's contribution to content analysis as a sociological research procedure. Content analysis gained the legitimacy of the sociological method of research in the middle of the 20th century, and Weber occupies a significant place in its history. He used the basic idea of content analysis in "The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism" (1904-1905). Weber drew conclusions about the institutionalised form of social communication in the past by studying its recorded content. He analysed the content of protestant catechisms to establish whether, in working with believers, pastors encouraged ethical attitudes conducive to the development of the capitalistic spirit. Later, at the first meeting of the German Sociological Society (1910), Weber proposed undertaking a comprehensive analysis of the content of the press, which did not receive the support of sociologists. His proposal represents the first methodologically designed attempt to give content analysis a place among sociological research procedures. The aim of this paper is to present Weber's contribution to content analysis. His contribution is considered through an analysis of the application of the basic idea of this procedure in 'The Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism' and through advocating its use in speech at the first meeting of the German Sociological Society.

DOI:

10.5937/politeia0-29393

Paper received on:

15.10.2020.

Paper accepted for publishing on:

02.12.2020.